

Sambor i relationsrättsligt perspektiv — ekonomiskt beroende men minimiskydd

Av professor JOHANNA SCHIRATZKI¹

Många par lever tillsammans i långvariga parrelationer utan att vara gifta. Vanligen omfattas relationen då av sambolagen. I denna artikel diskuteras hur ekonomiskt samarbete men också ekonomiskt beroende mellan sambor hanteras rättsligt. Fokus är hur skyddet av en ekonomiskt svagare part i ett samboende kan balanseras mot autonomi och respekt för valet att inte formalisera relationen genom en vigsel. Det argumenteras för att avsaknaden av en vigselakt — i linje med lagstiftning utanför familjerätten — ska ges något mindre betydelse vid lagreglering av sambors ekonomiska förhållanden. Det kan innebära en förändrad syn på vilken egendom som ska ingå i en bodelning.

1 Inledning

Vi lever i en tid med en mångfald av relationsmönster och nya former för familjebildning. Skilsmässa, separation och nya relationer är en del av denna verklighet. Demografiska förändringar pekar på sjunkande födelsetal, en åldrande befolkning och ett växlande antal skilsmässor. Samboende som ogifta har gått från att vara en ”prova-på-relation” inför ett äktenskap till att i många fall vara en livslång samlevnadsform.²

Den familjerätt som sätter ramarna för denna utveckling präglas av att den är tillkommen i en annan tid. Äktenskapsbalken, ärvdabalken och föräldrabalken har sina ursprung i lagar stiftade under det tidiga 1900-talet. Äktenskapsbalken (1987:230) har bevarat sina grundläggande drag från 1920 års giftermålsbalk. Ärvdabalken (1958:637) är en sammanslagning av arvslagen (1928), testamentslagen (1930), lagen om arvsavtal (1930) och lagen om boutredning och arvskifte (1933) med endast mindre modifieringar. Sverige fick sin första sambolag år 1973, lag (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad. Den ersattes av lag (1987:232) om sambors gemensamma hem samt lag (1987:813) om homosexuella sambor. Gemensamt för de upphävda lagarna rörande sambor och den nu gällande sambolagen (2003:376) är att de inkluderar företeelser från äktenskapsrätten såsom bodelning i regelverket för sambor. Sambolagen har dock fler dispositiva regler än

¹ Verksam vid Juridiska institutionen och Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet.

² www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2022/vartannat-sambopar-bor-fortfarande-i-hopp-etfter-tio-ar/ se även Lind, Sambolagen (2025, version 2C, JUNO) och www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/skilsmassor-i-sverige/-#last_year.

äktenskapsbalken och är begränsad till att endast avse parets gemensamma bostad och bohag, enligt de definitioner som sambolagen ger. Till skillnad från vad som gäller för makar saknar sambolagen regler om underhåll.

Några gemensamma utgångspunkter är att rättstvister bör begränsas och att lagstiftningen därför bör vara *lättbegriplig*.³ Vidare framhålls inom relations- och familjerätten *skyddet av en svagare part* som centralt.

Vad gäller sambor framhålls ofta att det finns glapp mellan den rättsliga regleringen och de relaterandes förståelse av vilka rättsliga konsekvenser samboende kan leda till.⁴ Det gäller exempelvis frågor kopplade till en sammanflätad ekonomi. Det är frågor som diskuteras här.

1.1 Syfte och frågeställningar — i ljuset av familjerättsliga utgångspunkter

Centralt för svensk familjerätt är att lagstiftningen ska vara lätt att förstå och därmed förebygga domstolstvister samt att svagare part ska skyddas. Vad särskilt gäller sambor uttalas dock i lagens förarbeten att skyddet för en svagare part kan inskränkas till ett minimiskydd, till skillnad från skyddet för makar vilket sträcker sig längre, och i princip gäller oavsett om makarna lever tillsammans eller ej.⁵

Fokus i denna artikel är hur ekonomiskt samarbete men också ekonomiskt beroende mellan samboende hanteras rättsligt i relation till minimiskyddet av ekonomiskt svagare part under ett samboende och vid separation.⁶

I nästa avsnitt presenteras inledningsvis några relationsrättsliga perspektiv på samboende. Därefter undersöks hur sambolagens regler om sambors ekonomiska samarbete respektive ekonomiska beroende förhåller sig till andra rättsområden i civil- och offentlig rätt. Bland dessa rättsområden märks, vid sidan av familjerättslig lagstiftning, vissa frågor om hyra, skadestånd, offentligrättsligt ekonomiskt stöd enligt socialtjänstlagen och socialförsäkringsbalken samt utrymmet för beaktandet av sambors ekonomiska beroende vid tillämpning av lagen om allmänna arvsfonden. Vidare uppmärksammas ekonomiskt beroende i förhållande till vad som ofta betecknas som familjerättsligt underhåll. Med familjerättsligt underhåll förstås underhåll mellan makar eller ti-

³ Prop. 2002/03:80 Ny sambolag s. 25, SOU 1999:104 Nya Samboregler s. 246 och prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalken m.m. s. 39.

⁴ Sorgjerd C., "Sambolagen är för svårbegriplig", Svenska Dagbladet 2025-01-06.

⁵ Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalken m.m., s. 1 och 39. Prop. 2002/03:80 Ny sambolag s. 19 och 24 f. Dir. 2024:107 Stärkt skydd för den som vill separera – nya regler om bodelning och betänketid s. 3. Se SOU 1999:104 s. 19.

⁶ Vissa arvsrättsliga frågor när ett samboende upphör genom en av sambornas död har nyligen varit föremål för utredning. SOU 2025:91 Nya regler om arv och testamente – bland annat har frågan om ett testamentsregister i offentlig regi och ett stärkt skydd för efterlevande sambor utretts. I utredningen föreslås att det arvsrättsliga skyddet för en efterlevande sambo stärks. Det skulle ske genom att arvingar till den först avlidne sambon ges möjlighet att avstå från sin omedelbara arvsrätt till förmån för den efterlevande sambon och genom ökade möjligheter för sambor att testamentera till varandra.

digare makar enligt 6 kap. äktenskapsbalken och föräldrars underhållsskyldighet gentemot sina barn enligt 7 kap. föräldrabalken. Någon motsvarande "familjerättslig" underhållsskyldighet finns inte mellan sambor enligt sambolagen. Bland frågor som i allt väsentligt lämnas därhän märks de om uppkomst och upplösning av samborelationer liksom arvsrätt.⁷ Slutligen diskuteras om det minimiskydd som sambolagen ger är rimligt i ljuset av rättsutvecklingen inom andra rättsområden och förekomsten av långvariga samboende. Som ett alternativ föreslås en sambolagstiftning som i större utsträckning beaktar samboendets varaktighet och gemensamma barn än egendomslag.

2 Relationsrättsliga perspektiv på samboende

En av svensk familjerätts utgångspunkter är att enskilda i nära relationer behöver underordna relationen rättsreglernas innehåll för att få ett rättsligt skydd. Ett klassiskt exempel, inte minst från juridikundervisningen i familjerätt, är uppmaningen till ogifta samboende: "Gift er om ni vill ha ett rättsligt skydd, t.ex. giftorätt och arvsrätt". I förarbetena till äktenskapsbalken och 1987 års lag om sambors gemensamma hem uttrycks det enligt följande:⁸

Redan nu vill jag dock som min mening framhålla att man inte bör skapa så utförliga regler för dessa att man därigenom åstadkommer vad som skulle kunna betecknas som ett *äktenskapsliknande system av lägre dignitet*. De som vill att ett mera heltäckande juridiskt system skall tillämpas på deras samlevnad får alltså låta registrera sin samlevnad genom att ingå äktenskap. För dem som av olika skäl inte vill ingå kyrklig vigsel finns möjlighet till borgerlig vigsel, som egentligen inte är något mer än en registreringsakt.

Kopplat till uppmaningen att gifta sig tycks finnas en förförståelse av att de par som avstår från äktenskap har gjort ett aktivt val att begränsa de rättsliga konsekvenserna av sin relation och därmed "får stå sitt kast". Det har motiverats av den s.k. neutralitetsideologin enligt vilken lagstiftningen bör vara neutral i förhållande till olika samlevnadsformer och skilda moraluppfattningar men även respektera sambornas val att inte ingå äktenskap, och inte "pracka på" dem ett omfattande regelverk.⁹

Ur detta perspektiv finns sällan utrymme för att också se det som ett aktivt val att bli samboende och bilda vad som ibland betecknas som en

⁷ Se istället Margareta Brattström: Att vara sambor i Norden — En nordisk jämförelse i detta nummer samt Agell A., Brattström M., Äktenskap och samboende, Iustus förlag 2022 7 uppl. Schiratzki J., Relationsrätt. I nöd och lust, Norstedts juridik 2025 samt Lind, Sambolagen (2025, version 2C, JUNO).

⁸ Prop. 1986/87:1 s. 40. Kursivering här.

⁹ Prop. 1973:32 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken m.m. s. 64 och 84; SOU 1972:41 Familj och äktenskapet I s. 46 ff. Se även Walleng K., Att leva som sambo: En civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid, Skrifter från Juridiska fakulteten i Uppsala 2015.

de facto relation.¹⁰ Ur ett alternativt, relationsrättsligt perspektiv, kan det argumenteras för att de relaterande individernas agerande när de som relationsskapande subjekt väljer att flytta ihop och vara en del av en samhällsutveckling där majoriteten av alla nyblivna föräldrar är ogifta sambor när deras första barn föds är ett aktivt val, väl i paritet med valet att ingå eller inte ingå äktenskap.

En sådan relationsrättslig utgångspunkt skiljer sig från rättsstrukturer i familjerätten där personliga relationer över livscykeln förväntas inordnas i rättsregler, såsom äktenskap, som kanske inte alltid uppfattas som ändamålsenliga, vare sig för de berörda eller ur ett mer övergripande perspektiv.

3 Sambolagen — en äktenskapsbalk av lägre dignitet?

En utgångspunkt är att det föreligger ett faktiskt ekonomiskt samarbete och beroende mellan vuxna som väljer att bo tillsammans som samboende enligt 1 § sambolagen. Detta är något som uppmärksammas av Eva Ryrstedt redan i hennes avhandling "Bodelning och bostad: ekonomisk självständighet eller gemenskap" från 1999. Några av de familjerättsliga verktygen i *äktenskapsbalken* för att reglera ett sådant samarbete och att åstadkomma ett skydd för svagare part är befogenhetsinskränkningar avseende det gemensamma hemmet, övertaganderätt vid separation av en gemensam bostad, bodelning samt underhåll. Ärvdabalken ger gifta men inte sambor ömsesidig arvsrätt. En efterlevande sambo kan erhålla ett begränsat skydd genom den s.k. lilla basbeloppsregeln och rätten att begära bodelning (3 kap. 1 § ärvdabalken, 18 § sambolagen).

Oaktat utgångspunkten vid införandet av 1987 års lag om sambors gemensamma hem att en äktenskapsliknande lagstiftning av lägre dignitet inte skulle införas för sambor kan flertalet av äktenskapsbalkens verktyg aktualiseras enligt den nu gällande sambolagen. Inslaget av dispositiva regler är dock större enligt sambolagen än enligt äktenskapsbalken. Det gäller exempelvis om en bodelning alls ska ske efter en separation mellan sambor. Rådighetsinskränkningar och möjligheten att överta det gemensamma hemmet är mer begränsade för sambor än för gifta. Vidare omfattas färre egendomslag av sambolagens regler om bodelning än vad som gäller mellan makar. Enligt sambolagen omfattas endast för gemensamt bruk anskaffad bostad och bohag, och det med omfattande, delvis svårtolkade undantag (3–7 §§ sambolagen), medan äktenskapsbalken som utgångspunkt omfattar all makarnas egendom (7 kap. äktenskapsbalken).

¹⁰ Scherpe J.M., A Comparative view on registered partnership and formal family recognition beyond marriage, *Journal of International and Comparative Law* 2019, 273–286. Sverdrup T., Regulations of cohabitation in the Nordic countries, In: Probert Rebecca, Thompson Sharon. (Eds.) *Research Handbook on Marriage, Cohabitation and the Law*, Edward Elgar Publishing 2024. Sverdrup T., Å skille seg til penger – eller gifte seg til fattigdom?, I: Haugli Trude, Gerrard Siri, Hellum Anne & Svensson Eva-Marie (red.), *Dette brenner jeg for: Festskrift til Hege Brækhus 70 år*, Fagbokforlaget 2019 s. 467–481.

En konsekvens av detta är att det ekonomiska skyddet för sambor vid upplösning av ett samboförhållande är avhängigt vilka typer av tillgångar sambor har. Vid stiftandet av sambolagen diskuterades om kategorin samboegendom borde vidgas så att även motorfordon (nödvändiga för förvärvsarbete) skulle kunna omfattas av rätten till sambobodelning. Detta förslag avvisades med motivering att:¹¹

I dagens samhälle har sambor som regel större personlig och ekonomisk självständighet än förr, inte minst när det gäller yngre par som flyttar samman, och det är generellt sett inte lika givet att den ena sambon kan anses ekonomiskt eller annars svagare. Sambolagen och dess delningsregler gäller utan någon överenskommelse mellan samborna, och lagen fångar automatiskt in alla fall av samboförhållanden.

Faktorer som ges begränsad, eller så gott som ingen, betydelse för sambors ekonomiska skydd är relationens längd och gemensamma barn. På motsvarande sätt som enligt äktenskapsbalkens s.k. giftorättstrappa (12 kap. 1 § äktenskapsbalken) kan ett samboendes längd beaktas vid bodelning enligt sambolagen om samboendet understiger fem år. Vad som kan kallas en samboegendomstrappa återfinns i 15 § sambolagen och innebär att 20 procent av samboegendomen per år av samboende inkluderas i en bodelning.¹²

Ytterligare en komplikation är att definitionen av gemensam bostad och bohag kan framstå som komplex. Sambors gemensamma bostad och bohag utgör samboegendom, endast om egendomen förvärvats för gemensam användning (3 § SamboL), om den inte huvudsakligen används för fritidsändamål (7 § SamboL) och om inte annat följer av 4 § (dvs. egendomen har förvärvats benefikt med villkor om att den ska vara enskild) eller 9 § (dvs. samborna har avtalat om att bodelning inte ska ske eller att viss egendom inte ska ingå i bodelningen). Rättspraxis rörande samboegendom är relativt omfattande. I NJA 2022 s. 858 har Högsta domstolen exempelvis behandlat frågan om en sambo, som vid ombildning av en lägenhet från hyresrätt till bostadsrätt ingår ett upplåtelseavtal med bostadsrättsförvärvaren därigenom förvärvat en tillgång som blir samboegendom oavsett vem som innehade det ursprungliga hyreskontraktet.

Någon lagstadgad underhållsskyldighet föreligger inte mellan sambor. Delvis förklaras detta av att underhåll mellan vuxna generellt ses som problematiskt i förhållande till den svenska modellen för fördelning av ansvar inom en relation, vilken kan sammanfattas som "dual breadwinner-caretaker", dvs. parterna i en relation förväntas samarbeta på så sätt att var och en bidrar ekonomiskt och att omsorgsarbete fördelas mellan dem. Det motiveras i förarbeten lakoniskt med att:¹³

¹¹ Prop. 2002/03:80 s. 32, se även SOU 1999:104 s. 199 f.

¹² Se även prop. 1986/87:1 s. 261 ff.

¹³ Prop. 1986/87:1 s. 100.

De regler som behövs för sambor bör ge vägledning för upplösningen av deras gemensamma hem. I övrigt finns det inte något nämnvärt praktiskt behov av regler för sambor.

Som framkommit ger sambolagstiftningen begränsat skydd och begränsade skyldigheter jämfört med äktenskapsbalken. De betydande skillnader som kan utläsas i synen på sambor respektive makar enligt sambolagen och äktenskapsbalken återspeglas inte i annan svensk lagstiftning. Här ges avsaknaden av en giltig vigsel mindre betydelse.

4 Sambor och ekonomiskt samspel utanför sambolagen

I en rad rättsliga sammanhang jämföras sambor med makar. Det gäller, vid tillämpningen av vissa familjerättsliga regler såsom föräldrabalkens regler om vårdnad, boende och umgänge, adoption liksom underhåll till barn, när väl ett rättsligt faderskap eller föräldraskap är fastställt.¹⁴

Också enligt viss annan civilrättslig lagstiftning jämföras sambor och gifta. Ofta läggs då sambolagens definition av sambor till grund för förståelsen av vilka par som ska definieras som sambor och därmed likställas med makar.

Bor ogifta sambor i en hyresrätt jämföras de med makar enligt 12 kap. 1 § jordabalken (1970:994), den s.k. hyreslagen. Vidare ingår sambor i personkretsen för anhörig- och närståendeersättning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207).

Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet genom brott orsakar någon annans död ska betala särskild anhörig ersättning till den som stod den avlidne särskilt nära. Detta gäller dock inte om det är uppenbart oskäligt.

I förarbetena uttalas att: ”Ett nära förhållande i bestämmelsens mening finns normalt mellan t.ex. makar, sambor, föräldrar och barn samt syskon”.¹⁵ En annan sak är att sambor synes undantagna från ersättning till följd av förlust av underhåll som enligt lag tillkommer efterlevande. Av 5 kap. 2 § skadeståndslagen följer att:

Har personskada lett till döden, skall ersättning betalas för

1. begravningskostnad och, i skälighetsomfattning, annan kostnad till följd av dödsfallet,
2. förlust av underhåll,
3. personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.

Ersättning för förlust av underhåll tillkommer efterlevande som enligt lag hade rätt till underhåll av den avlidne eller som på annat sätt var beroende av honom för sin försörjning, om underhåll utgick vid tiden för dödsfallet eller om det kan antas att underhåll skulle ha kommit att utgå inom en nära framtid därefter. Förlusten ersätts i den omfattning som är skälig med hänsyn

¹⁴ Se vidare Schiratzki J., Relationsrätt. Barn och föräldrar, Norstedts juridik 2 uppl. 2025.

¹⁵ Prop. 2021/22:198 Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer s. 34 och 58 f.

till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller annars, på annat sätt än genom förmån som avses i 3 §, själv bidra till sin försörjning. Med underhåll likställs värdet av den avlidnes hushållsarbete i hemmet.

Utformningen av 5 kap. 2 § 1 st. skadeståndslagen, utgår från det förhållandet att endast barn och makar har en lagstadgad rätt till underhåll (7 kap. föräldrabalken, 6 kap. äktenskapsbalken). Formuleringen i 5 kap. 2 § 2 st. skadeståndslagen rörande den som på annat sätt var beroende av den avlidne syftar dock enligt motiven till att ge även en sambo möjlighet att få ersättning för förlorat underhåll.¹⁶ I förarbetena till skadeståndslagen betonades så tidigt som år 1975 att samspelet mellan parternas ekonomi under ett samboende kan leda till ett behov av ekonomiskt stöd motsvarande de som gäller vid ett äktenskap.¹⁷

Hänsyn bör bl.a. tas till att människor allt oftare bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Intresset att efterlevande får sin försörjning tryggad vid dödsfall kan i dessa fall vara lika stort som när en familjerättslig underhållsplikt har förelegat. [—]. Ett krav som enligt min mening bör ställas upp är att den som uppburit underhållet har varit beroende av den avlidne för sin försörjning. Är detta krav uppfyllt, bör å andra sidan hänsyn kunna tas inte bara till underhåll som faktiskt har utgått vid dödsfallet utan även – på samma sätt som vid familjerättsligt grundade underhållsanspråk – till underhåll som det kan antas att den avlidne, om han hade levat, skulle ha utgett inom en nära framtid.

I skadeståndslagen understryks således att sambor kan ha ett lika stort behov av att efterlevande får sin försörjning tryggad vid dödsfall som när en familjerättslig underhållsplikt (mellan makar) har förelegat. Enligt förarbetena är dock en förutsättning för skadestånd att den efterlevande var beroende av den avlidne för sin försörjning. Om den efterlevande har fullgod förmåga att försörja sig själv kan denne inte erhålla skadestånd om sambon dödas. I praktiken begränsas möjligheten till skadestånd även av 5 kap. 3 § skadeståndslagen som anger att vid bestämmandet av ersättning för förlust av underhåll avräknas förmåner enligt socialförsäkringsbalken.

I *offentligrättsliga frågor om försörjningsstöd* enligt socialtjänstlagen ges avsaknaden av en vigsel ingen betydelse. Istället tillämpas bestämmelserna om makars ömsesidiga underhållsskyldighet analogt för samboende enligt sambolagen. I Socialstyrelsens Handbok för försörjningsstöd formuleras det på följande sätt:¹⁸

¹⁶ Hellner J., Radetzki M., Skadeståndsrätt, Norstedts juridik 2023, s. 385 f.

¹⁷ Prop. 1975:12 s. 120. Noteras bör att 6 kap. äktenskapsbalken om fastställande av underhåll till make eller tidigare make numera tillämpas synnerligen restriktivt. Se NJA 1993 s. 474 samt NJA 1998 s. 238. Se även Hellner M., Gränsdragningen mellan bodelning och underhåll — Särskilt om engångsunderhåll som bodelningskorrektiv, SvJT 2024 s. 612.

¹⁸ Jfr Socialstyrelsen, Socialstyrelsens Handbok för försörjningsstöd 2021 s. 61.

En utgångspunkt vid prövningen av ekonomiskt bistånd är att alla inkomster och tillgångar räknas som gemensamma för makar, registrerade partner och sambor. Nämnden bör dock kunna göra undantag från principen om gemensamma tillgångar i de situationer där den ena parten är eller har varit utsatt för våld eller övergrepp av den andra parten. Om en person som är, eller har varit, utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående ansöker om ekonomiskt bistånd kan socialtjänsten försöka hjälpa den enskilde att få medel till sin försörjning från den andre parten.

På samma sätt jämföras gifta och sambor när beloppsgränser för den s.k. riksnormen beräknas jämte 12 kap. 7 § socialtjänstlagen (2025:400) samt 12 kap. socialtjänstförordningen (2025:468). I fråga om skilda former av offentligrättsligt ekonomiskt bistånd till enskild används även konstruktionen hushållsgemenskap. I 12 kap. 3 § socialtjänstförordningen stadgas att:

För en vuxen person som inte är att anse som sambo, men som ingår i hushållsgemenskap med flera personer, beräknas normen såsom personliga kostnader för ensamstående plus kvoten av de gemensamma kostnaderna för hushållet och antalet medlemmar i hushållet.

Högsta förvaltningsdomstolen har prövat frågor om bevisbörda och beviskrav avseende samboförhållande vid krav på återbetalning av bostadsbidrag i HFD 2013 ref. 50. Av detta avgörande följer att en utredning av om ett samboförhållande föreligger kan vara komplicerad när det utpekade paret hävdar att de inte är sambor utan särbor eller ”bara” vänner.

Om inte lätt konstaterbara omständigheter föreligger, såsom folkbokföring på samma adress och gemensamma barn, behövs en ingående bedömning av parternas inbördes förhållande i olika avseenden, och även av deras gemensamma uttryckliga vilja att förhållandet ska betraktas som ett samboförhållande (se prop. 2002/03:80 s. 43 ff.).

Sambor återkommer i en rad paragrafer i socialförsäkringsbalken (2010:110; SFB). Det rör garantipension (65 kap. 2 § SFB), äldreförsörjningsstöd (74 kap. 3 § SFB). Av 95 kap. 6 § SFB rörande bostadsbidrag framgår att om det på grund av omständigheterna är sannolikt att två personer är sambor, ska de likställas med sambor, samma formulering återfinns i 100 kap. 3 § SFB om bostadstillägg samt i 103 b kap. SFB om boendetillägg. I 91 kap. 5 § SFB rörande premiepension betonas relationen vid dödsfallet.

Av Högsta förvaltningsdomstolens avgörande HFD 2021:42 framkommer att ett samboförhållande inte upphör om en av samborna bor på äldreboende eller en annan vårdinrättning. En liknande bedömning gjorde Högsta domstolen, 27 år tidigare, i avgörandet ”Samborna och gruppboendet” NJA 1994 s. 61.¹⁹

¹⁹ Se även rörande Högsta domstolens bedömning av om samboförhållande föreligger ”Samborna i Sollerön” NJA 2022 s. 645 och ”Samborna i Forserum” NJA 1994

I vissa fall, t.ex. vad gäller förlängd omställningspension (80:4 SFB), krävs dock vid sidan av samboende jämte 1 § sambolagen även att relationen kvalificeras genom att de samboende tidigare har varit gifta, har gemensamma barn eller att en efterlevande är gravid.

Har en sambo dött, och saknas arvingar eller testamente, kan den efterlevande sambons ekonomi och behov av underhåll, här uttryckt som "varit beroende av arvlåtaren för sitt uppehälle", läggas till grund för ett arvsavstående av Allmänna arvsfonden till förmån för den efterlevande sambon (3 kap. 10 § lagen [2021:401] om Allmänna arvsfonden). Härvid beaktas — till skillnad från vad som gäller enligt sambolagen — samboendets längd.²⁰

Sammantaget ger lagstiftningen utanför familjerätten uttryck för att sammanflätningen av sambors ekonomi kan leda till att en ekonomiskt svagare sambo blir beroende av en ekonomiskt starkare sambo. I dessa rättsområden ges således avsaknaden av en giltig vigsel så gott som ingen betydelse. Vid tillämpningen av de offentligrättsliga regelverken innebär det, vanligen, att det offentligas utgifter kan begränsas genom det ansvar gentemot varandra som såväl makar som sambor då åläggs. Ett motsvarande ansvar åläggs inte sambor enligt sambolagen.

5 Ekonomiskt beroende och avtalsfrihet

Att en ekonomiskt svagare sambo kan betraktas som ekonomiskt beroende av den andra sambon är emellertid inte en inställning som tydligt reflekteras i sambolagstiftningen eller dess tillämpning. Skyddet av en ekonomiskt beroende sambo är som framkommit enligt sambolagen begränsad till rätten att begära bodelning av en för gemensamt bruk anskaffad bostad och bohag (3–7 §§ sambolagen). Till detta kommer möjligheten att efter kompensation till innehavaren överta en bostad som inte utgör samboegendom om den innehas med hyresrätt eller bostadsrätt (22 § sambolagen) samt inskränkningar i en sambos rätt att förfoga över det gemensamma hemmet i vissa fall (23–25 §§ sambolagen). Annan egendom än samboegendom kan inte bli föremål för bodelning enligt sambolagen. Är sambor överens kan de även avtala bort möjligheten till bodelning (9 § sambolagen). Det framkommer av 9 § sambolagen som lyder:

Sambor eller blivande sambor får avtala om att bodelning inte skall ske eller att viss egendom inte skall ingå i bodelningen. Genom ett nytt avtal får de ändra vad som tidigare överenskommits.

Oaktat att sambor har avtalsfrihet i frågan om en bodelning ska ske eller ej, samt att bodelning är begränsad till samboegendom, och att

s. 256 respektive om ett samboförhållande upphört "Samborna i Unbyn NJA 2025 s. 262 och "Samborna och gruppboendet" NJA 2022 s. 645. Bergstrand C., Det sexuella samlivet utgör fortfarande gränsen för samboskapet. Samborna på Sollerön, JT 2022–23 s. 988–1007.

²⁰ Prop. 2020/21:139 Ett modernt regelverk för Allmänna arvsfonden s. 83 och 128.

anspråk om bodelning måste framställas inom ett år från samboförhållandets upplösning, används det faktum att sambolagen alls ger utrymme för en bodelning som ett argument mot att vidga de egendoms-
slag som ska ingå i en bodelning:²¹

Framför allt måste beaktas att sambolagen och dess delningsregler gäller utan någon överenskommelse mellan samborna och att lagen automatiskt gäller för alla fall av samboförhållanden.

Det är som med all argumentation möjligt att vända också på detta argument, dvs. det förhållandet att det alls finns en sambolag som möjliggör en bodelning innebär att bodelningens omfattning måste begränsas. Det kan då hävdas att det faktum att sambolagens regler om bodelning förvisso gäller för alla par som definieras som sambor men att det är fråga om en dispositiv regel, dvs. det står en sambo som vill skydda sin egendom fritt att avtala bort det skydd som lagen ger. Det i kombination med att en eventuell bodelning enligt sambolagens nuvarande lydelse kan få mycket olika utfall beroende på vilken typ av egendom som samborna har, skulle kunna anses tala för en annan definition av vilken egendom som bör kunna delas mellan tidigare sambor.

I andra sammanhang har argumenterats för att sambors avtalsfrihet skulle kunna innebära en utvidgning av skyddet genom att sambor skulle kunna avtala om en långtgående egendomsfördelning, eventuellt motsvarande vad som gäller vid en bodelning mellan makar.²² Avtalsfriheten skulle då innebära att för gemensamt bruk anskaffad bostad och bohag vid en separation kan fördelas genom en bodelning enligt sambolagen, medan annan egendom kan fördelas genom förmögenhetsrättsliga överföringar.²³

Sambolagens övergripande syfte har beskrivits som att bereda den svagare parten ett minimiskydd vid ett samboförhållandes upplösning. Detta minimiskydd är dock beroende av om samborna utnyttjar möjligheten att bodela samt i vilken omfattning egendom anses utgöra för gemensamt bruk anskaffad permanent bostad och bohag.

6 Avslutning — varken skydd eller förutsägbarhet

Uppfattningen att det inte är lämpligt att vidga det skydd sambolagen ger en ekonomiskt svagare part, genom att inkludera fler egendoms-
slag i en bodelning hänger samman med synen på individuell auto-
nomi, oavsett om en individ är i en relation eller ej.²⁴ En sådan uppfatt-
ning kan innebära att så länge en person i en samborelation inte har
avgett en tydlig avsiktsförklaring — såsom ett ”ja” under en vigselakt —

²¹ SOU 2025:91 s. 176.

²² Göransson M. & Utterström M., Avtalsfrihet för sambor – något om rättsverkan av äktenskapsbalksavtal, JT 2024–25 s. 595–616.

²³ Göransson & Utterström s. 607.

²⁴ T.ex. Douglas G., Is cohabitation an obligation-free zone?, in: Probert Rebbecca, Thompson Sharon (eds.), Research Handbook on Marriage, Cohabitation and the Law, Cheltenham/Massachusetts 2024.

så bör det inte föreligga några, eller endast begränsade rättsliga förpliktelser mellan de relaterande. Detta oavsett andra aspekter av relationen, såsom lång tids samboende, gemensamma barn, gemensam konsumtion och sparande.

Några argument *mot* denna hållning är: 1) lagstiftningens övergripande budskap, dvs. det finns ett skydd för en svagare part; 2) möjligheten för samboende att genom avtal begränsa effekterna av en bodelning.

Svensk familjerätts två grundläggande principer är att lagstiftningen ska vara enkel att förstå och skydda svagare part. Principen att lagstiftningen ska vara enkel att förstå återspeglas knappast i sambolagens tillämpning, t.ex. vad gäller definitionen av samboegendom. Att sambolagen så tydligt bygger på äktenskapsbalken innebär att komplexa rättsfigurer från äktenskapsrätten, exempelvis dold samäganderätt, inkluderas i samborätten medan rekvisit anpassade till de facto relationers specifika förutsättningar, såsom relationens längd och barn, exkluderas. Vad gäller balansen mellan skyddet av en ekonomiskt svagare sambo och en ekonomiskt starkare sambo kan noteras att skyddet för den ekonomiskt svagare sambon är begränsat. Motsatsvis kan det ge ett större handlingsutrymme för en ekonomiskt starkare sambo. Inte heller återspeglas de betydande skillnader som kan utläsas i synen på sambor respektive makar enligt sambolagen och äktenskapsbalken inom andra rättsområden. Här jämföras i betydande utsträckning gifta och samboende. Exempelvis tillämpas äktenskapsbalkens principer om makars ömsesidiga underhållsskyldighet analogt för samboende vad gäller försörjningsstöd.

Ett alternativ för att förverkliga utgångspunkten att sambolagstiftningen ska skydda svagare part skulle kunna vara att inte enbart titta på egendomslag utan att tydligare relatera sambobodelning och vad som ingår i denna till samboendets längd. En sådan anpassning kan innebära att aspekter såsom tid i en relation beaktas och att bodelningens omfattning inte styrs av vilken typ av tillgångar samborna har, dvs. om de kan definieras som gemensamt anskaffad bostad och bohag eller ej. Istället för att betona avsaknaden av en vigsel läggs tyngd på de relaterandes (rätts)handlingar och aktiva val att flytta ihop.²⁵

²⁵ En del av sambolagstiftningens utmaningar uppmärksammas i SOU 2025:91 Nya regler om arv och testamente och SOU 2025:121 Bodelning och betänketid – en effektivare process.